

**ОСОБЛИВОСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ РЕЛІГІЄЗНАВЧОГО
КОМПОНЕНТА В ШКОЛАХ УКРАЇНИ ТА ФРАНЦІЇ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ
АНАЛІЗ Впровадження релігієзнавчого компонента в школах України та
Франції: порівняльний аналіз; Особливості впровадження релігієзнавчого
компонента в школах України та Франції: порівняльний аналіз)**

Анотація: У статті йдеться про особливості впровадження релігієзнавчого компонента в загальноосвітніх школах України та Франції в контексті порівняльного аналізу, автор простежує стан розвитку сучасної релігійної освіти в Україні та Франції, її правові основи і окреслює можливі шляхи співпраці світської та релігійної освіти у державних навчальних закладах нашої країни.

Ключові слова: релігієзнавча освіта, взаємодія світської та релігійної освіти у державних навчальних закладах, релігійно орієнтовані предмети, проблеми релігійної освіти у світській державі.

Аннотация: в статье рассматриваются особенности введения религиоведческого компонента в общеобразовательных школах Украины и Франции в контексте сравнительного анализа, автор рассматривает развитие современного религиозного образования в Украине и во Франции, его правовые основы и очерчивает возможные пути взаимодействия светского и религиозного образования в государственных учебных заведениях нашей страны.

Ключевые слова: религиозное образование, взаимодействие светского и религиозного образования в государственных учебных заведениях, религиозно ориентированные предметы, проблемы религиозного образования в светском государстве.

Annotation: The article deals with peculiarities of the introduction of religions component at school system of Ukraine and France in the context of comparative analysis,

the author observes the status development of modern religions education in Ukraine and France, their juridical backgrounds and define possible collaboration ways of world and religions education in our country.

Key Words: religious education, the interaction of secular and religious education in the state educational institutions religiously oriented subjects problems of religious education in temporal state.

В останні десятиліття ХХ – на початку ХХІ ст. у більшості демократичних світських країн Європи відбувається зближення держави і церкви в освітній царині. Як в Україні, так і у Франції склалися історико-культурні передумови, які дозволяють сьогодні успішно розв'язувати проблему впровадження певних форм і елементів релігієзнавчої освіти у світських навчальних закладах. Ці питання були висвітлені у роботах вітчизняних, російських та зарубіжних дослідників: М. Бабія, В. Жуковського, А. Колодного, Н. Лавриченко, О. Сухомлинської, І. Понкіна, П. Яроцького, Жана Боберо, Жана-Поля Віллема та інших.

Сьогодні в Україні діє більше 33 тис. релігійних організацій [15, 6-10]. Зважаючи на таке конфесійне розмаїття в Україні, нам видається можливим стверджувати, що сьогодні в Україні **актуальним** є поєднання форм оптимальної взаємодії світської та релігійної освіти у державних навчальних закладах. **Мета** статті – простежити стан розвитку сучасної релігійної освіти в Україні та Франції і її правові підстави та накреслити можливі шляхи співпраці світської та релігійної освіти в нашій країні. Однак вирішення в Україні цього питання супроводжується низкою проблем. На думку українського науковця М. Бабія, «каменем спотикання» є те, що саме й ким має викладатися підростаючому поколінню, зважаючи на світоглядні та релігійні відмінності українців. Крім того, прихильники релігійної освіти висловлюють побоювання щодо «розширення зони міжцерковних конфліктів, дискримінації представників релігійних меншин, некомпетентності вчителів, низької якості підручників» [2, 11-17]. Так само у Франції упровадження релігійної освіти викликає гострі дискусії в освітніх колах. «Чи варто вводити релігійно орієнтовані предмети в державних школах? Як саме вивчати у світській

школі релігійні традиції?» – ці питання є сьогодні більш ніж актуальними в країні, де живуть представники різних конфесій. Тому нам видається доцільним простежити стан розвитку сучасної релігійної освіти в нашій країні у порівнянні з Францією. Звернімося до нормативного законодавства, що регулює освітню галузь в Україні та Франції (див.табл.1).

Таблиця № 1

Нормативні документи, які регулюють релігійну освіту у Франції та Україні

Міжнародні нормативні документи	Державні юридичні документи	
	Франція	Україна
<ol style="list-style-type: none"> 1. Декларація ООН прав людини (1948). 2. Конвенція ООН про захист прав і основних свобод людини (1950). 3. Конвенція ЮНЕСКО «Про боротьбу з дискримінацією в галузі освіти (05.12.1960). 4. Міжнародний пакт ООН про громадянські та політичні права (1966). 5. Декларація ООН про ліквідацію усіх форм нетерпимості та дискримінації на підставі релігії або переконань (1981). 6. Конвенція ООН прав дитини (1989) [12, 12], [16, 15-44]. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Конституції 1946 і 1958 рр. 2. Закони від 1880 і 1882 рр. 3. Закон Фаллу для Ельзасу і Мозелю (1850). 4. Закон від 1889 року. 5. Закон про відокремлення церков від держави (1905). 6. Закон Дебре (1959). 7. Закон Ланга-Дебре (2002). 8. Кодекс про освіту Франції [22, 5-39], [23, 51-57]. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Конституція України 1966 р. (ст.11, 15, 19, 24, 34, 35, 36). 2. Закон України «Про освіту» (1991 р. в редакції від 23.03.1996). 3. Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації» (23.04.1991).

Український науковець, історик Георгій Попов зауважує, що сучасна державно-церковна політика України базується на трьох положеннях: 1) свободі совісті як правовій категорії; 2) юридичних гарантіях держави щодо самореалізації особистості; 3) невід’ємному праві людини на світоглядний вибір (релігійний чи нерелігійний).

Принципова новація таких відносин полягає в тому, що держава і церква визначаються як рівноправні суб’єкти кожен з яких діє у сфері своєї компетенції. При цьому релігійні організації діють у правовому полі держави, а держава не втручається у справи церкви, забезпечуючи свободу релігії та церкви, сприятливі

умови їх діяльності. Отже, конституційне закріплення принципу відокремлення церкви від держави не відкидає як їхньої взаємної відповідальності, так і можливості співпраці, зокрема у галузі освіти [15, 6-10].

Однак в Україні правова база врегулювання стосунків держави і церкви є недосконалою. Чинний Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації» містить низку положень, які з прийняттям 1996 р. Конституції України та з подальшим розвитком національної законодавчої бази сьогодні, на думку українського науковця П. Безрукова, потрібно узгодити з міжнародно-правовими нормами у сфері релігійної свободи. П. Безруков стверджує, що, незважаючи на конституційне відокремлення школи від церкви, ст. 7-а частини 3-ої Закону допускає їх зближення [4].

Хоча Закон України «Про освіту» було прийнято пізніше (у травні 1991 року), ніж Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації» (квітень 1991 року), його аналіз також показує значну неузгодженість у питанні тлумачення конституційної засади відокремлення школи від церкви та гарантій реалізації права на релігійну освіту [5, 454]; [6, 84]. На думку завідувача відділу Національного Інституту стратегічних досліджень Сергія Здіорука, політиці Української держави на ниві взаємодії релігійної і світської освіти не вистачає гнучкості, притаманної західним демократичним суспільствам, зокрема у Франції [10]. Нагадаємо: навчання традиційної для Франції католицької релігії відбувається у точно визначений день (щочетверга) поза межами школи світськими вчителями у початковій школі і капеланами (військовими священиками) у середніх навчальних закладах за згодою батьків. Крім того, у Франції приватні релігійні школи, у тому числі релігійних меншин (юдеїв, протестантів, мусульман) мають рівні права з державними навчальними закладами. До навчально-виховного процесу також залучаються громадські організації і батьки учнів [24, 3-4]. Отже, сучасна українська школа потребує чіткої нормативної бази та цілісної, впорядкованої системи духовного виховання для плекання духовної сфери молодих поколінь і вироблення перспективних освітніх технологій. У зв'язку з цим у червні 2005 року за розпорядженням Президента України В. Ющенка Міністерством освіти було

розроблено та впроваджено навчальний елективний курс під назвою «Етика віри» [13]. Передбачалося, що його викладання має здійснюватися факультативно на підставі заяви більшості батьків у разі наявності професійних спеціалістів-педагогів. На сьогодні значно розширився перелік таких курсів: «Розмаїття релігій і культур світу», «Історія релігій», «Історія релігій світу і духовна культура», «Історія світових релігій», «Християнська етика в українській культурі», «Етика християнської моралі», «Основи православної культури», «Християнська етика», «Християнська культура», «Етика: духовні засади», «Основи Православної культури Криму», «Основи мусульманської культури Криму» тощо. Однак зважаючи на поширення християнства на теренах України, цей курс у більшості регіонах має назву «Християнська етика» [17]. Зауважимо, що серед науковців, працівників освіти, діячів церкви немає одностайної думки щодо змісту, мети і завдань курсу релігійної освіти, тому наразі існують різні підходи до проблеми запровадження християнської етики у державній школі.

Таблиця № 2

Підходи до запровадження курсу християнської етики в Україні

Підходи до запровадження курсу християнської етики	Автор концепції	Основні положення
1. Суворе дотримання принципу світськості освіти.	Кандидат філософських наук, старший науковий співробітник Відділення релігієзнавства ІФ НАНУ М. Бабій; доктор філософських наук, професор, науковий співробітник Відділення Релігієзнавства ІФ НАНУ П. Яроцький; директор Відділення релігієзнавства ІФ НАНУ, професор, академік А. Колодний [3, 140-147], [21, 214-225].	1. Розділення світської та релігійної освіти. 2. Уведення релігієзнавчого предмета у школі є недоцільним. 3. Церква має право засновувати власні заклади освіти та здійснювати релігійну освіту згідно з конституційними нормами. 4. Викладачами предмета у таких закладах повинні бути світські педагоги - релігієзнавці.

<p>2. Викладання знань про релігії як релігійно-культурологічна освіта.</p>	<p>Доктор педагогічних наук, академік АПНУ О. Сухомлинські [19, 63-67], [20, 13-19].</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Курси мають бути світськими за змістом. 2. Добровільність їх вибору. 3. Предмет має бути недержавним компонентом навчального плану. 4. Етичні релігійні курси ввести у 5-6-х, а також 7-9-х класах. 5. Підручники курсу повинні бути морально-християнського змісту. 6. Світський педагог має бути обізнаний із християнством, Біблією, уміти зіставляти матеріал з поведінкою школярів і сучасністю.
<p>3. Релігійна освіта як долучення до морально-етичних цінностей християнства.</p>	<p>Директор Центру релігієзнавства Національного університету «Острозька академія», професор В. Жуковський [9].</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Курс не повинен залучати дітей до релігії, а знайомити з християнськими морально-етичними цінностями. 2. Викладання знань про релігії має бути обов'язковим предметом у державній школі. 3. Викладач повинен мати вищу педагогічну освіту зі спеціальності «релігієзнавство».
<p>4. Релігійний курс як викладання основ християнського світогляду у світській школі.</p>	<p>Єпископ Полтавський і Кременчуцький, голова Синодального відділу релігійної освіти, катехизації та місіонерства Української Православної Церкви о. Филип (Осадченко) [14].</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Відсутність войовничої антирелігійної пропаганди у державній школі. 2. Відновлення рівноваги у стосунках держави і церкви у царині освіти. 3. Церква має бути експертом і консультантом при укладанні навчальних програм. 4. Релігійна освіта й виховання мають ґрунтуватися на принципі традиційності, проте учнів слід знайомити із основними

		<p>нехристиянськими традиціями.</p> <p>5. Викладач повинен мати кваліфікацію «викладач християнської етики» або це може бути випускник духовного навчального закладу.</p>
--	--	---

Незважаючи на відмінності у підходах до вивчення курсу «Християнської етики», науковці, освітяни, представники громадськості не сумніваються у тому, що такий курс потрібний українській школі. Однак залишається чимало невирішених питань. На думку релігієзнавця, співробітника Відділення релігієзнавства НАН України, Володимира Єленського у викладанні такого курсу має робитися акцент саме на християнську етику. Його не можна зробити інформативним, – переконаний науковець, – оскільки метою є виховування учнів, що збігається і з основними цілями школи [8]. На переконання директора Департаменту у справах державно-конфесійних відносин і забезпечення свободи совісті Державного комітету у справах національностей і релігій Юрія Решетнікова, викликає побоювання зміст курсу та вплив самого викладача. Також постає й питання про те, хто має викладати дисципліни з релігійним компонентом: педагог чи священник [18].

Якщо узагальнити викладені вище думки, видається можливим говорити про упровадження курсів з релігійним компонентом лише за таких умов:

- 1) альтернативності курсів етики, християнської етики та релігійної етики;
- 2) запровадження кожного із зазначених курсів на принципах віротерпимості;
- 3) поєднання інформативної наповненості курсів з моральним вихованням;
- 4) спеціалізованої педагогічної освіти людей, що викладатимуть зазначені курси, та формування штату викладачів спільно з представниками від МОН, церков і релігійних організацій;
- 5) гуманного ставлення до кожної дитини незалежно від її світоглядних переконань;
- 6) узгодження змісту курсів із поглядами батьків на моральне і духовне виховання їхніх дітей;

7 критичності, описовості, повноінформативності, об'єктивності навчальних програм;

8) заборони будь-якої катехізації чи прозелітизму.

У Франції теж наразі поширюються різні думки щодо введення релігієзнавчого предмета у державній школі. Прихильником нейтральності релігійної освіти є науковий керівник Вищої школи соціальних досліджень, професор Франсуа Дюбе. За його переконаннями, у світській школі учні повинні вивчати лише релігійну історію і культуру, що допоможе уникнути соціальних конфліктів. Іншої думки дотримуються представники церкви, які побоюються зменшення впливу католицизму, якщо релігія буде вивчатися з історико-культурних позицій [1].

Таким чином, зазначимо, що розв'язання проблеми релігійної освіти в обох країнах має спільні і відмінні риси. Обидві держави є світськими, це визначено Конституціями та низкою законів. Однак, в обох країнах від церкви відокремлена лише державна школа, релігійна освіта може надаватися в недержавних навчальних закладах поза межами навчальних програм за вільним вибором учнів та їхніх батьків. Попри це, Франція має більш досконале законодавство, ніж Україна. Крім того, у Франції сьогодні потребує негайного розв'язання проблема вивчення мусульманами основ ісламу.

В Україні також діють мусульманські громади, і тому існують суперечності у релігійному середовищі, наприклад, міжконфесійне протистояння православних і мусульманських релігійних громад в Автономній Республіці Крим. Релігійна мережа на півострові досить строката: станом на 01.01.2004 р. вона нараховувала 1172 релігійні організації, представлені 46 конфесіями, течіями та напрямками [11]. З початку релігійного відродження Криму і до середини 2000 р. стосунки православ'я та ісламу були досить толерантними. Сьогодні кримський іслам (а це 320 мусульманських громад у складі Духовного управління мусульман у Криму і 30 автономних громад) орієнтований на Туреччину. Голова комітету у справах національностей і релігій при Раді міністрів Криму Володимир Маліборський зазначає: «...під впливом вищевказаного чинника в Криму почали формуватись

релігійно-політичні радикальні угруповання, такі як ваххабіти та політична партія «Хізб-ут-Тахрир» («Визволення»), які...завойовують все більшу кількість прихильників, в основному, з числа молоді». Що ж до мусульманської освіти, то в Криму діє на сьогодні 5 мусульманських духовних навчальних закладів (медресе), у яких духовну освіту набуває близько 190 учнів, з них – 40 дівчат. Навчання дітей здійснюється під егідою Духовного управління мусульман Криму за фінансової підтримки Міністерства у справах релігій Туреччини. У навчальні програми включені предмети з основ ісламу, релігійних обрядів, основ Корану та ісламської культури [11]. У той же час у Франції діє всього 4 мусульманських школи, хоч мусульманська громада країни нараховує 5 млн. осіб.

Отже, усе вищезазначене дає нам підстави стверджувати, що процес переосмислення світськості в Україні уже розпочався, і це зближує країну з іншими демократичними європейськими державами. Запровадження релігійних курсів «Християнської етики» і подібних до нього стало першим кроком до прилучення української молоді до культурно-релігійних традицій. З огляду на це нам видається можливим зробити кілька пропозицій, що стосуються упровадження релігійної освіти в Україні і ґрунтуються на Конституції та Законі України «Про освіту». По-перше, релігієзнавчі курси мають викладатися на всіх ступенях загальної освіти – від початкової до старшої школи; по-друге, вони мають ураховувати поліконфесійність сучасного населення України; по-третє, викладачами мають бути фахівці-педагоги з релігійної етики, підготовлені у ВНЗ. На наше переконання, лише за таких умов упровадження релігійної освіти буде плідним і прийнятним як для віруючих, так і для атеїстів, не призведе до міжконфесійних протистоянь, нарешті, досягне тих цілей, які сьогодні ставить перед освітою українське суспільство.

Список використаних джерел:

1. Соловьёв С. Во Франции введение религиозных дисциплин привело бы к гражданской войне [Электронный ресурс] / Сергей Соловьёв. – Лекция на тему: «Какое место должна занимать религия в школе?» от 11. 02. 09., организованная Французским культурным центром, Французским Университетским колледжем и

журналом «Неприкосновенный запас» г. Москва. – Режим доступа: http://scepsis.ru/library/id_9.html.

2. Бабій М. Державно-конфесійні відносини в Україні: проблемні питання практичної реалізації / М. Бабій // Релігія і церква в сучасних українських реаліях: матеріали науково-практичної конференції Державного комітету України у справах національностей та релігій, Української Асоціації релігієзнавців та Відділення релігієзнавства ІФ НАН України. – Українське релігієзнавство. – К.: Видавництво «Світ Знань», 2007. – № 44. – С. 11-17.

3. Бабій М. Про дотримання принципу відокремлення школи від церкви / Бабій М, Колодний А., Яроцький П. – Українське релігієзнавство. – К.: Видавництво «Світ Знань», 2005: Тематичний випуск «Мораль. Релігія. Освіта». – № 4 (36). – С. 140-147.

4. Безруков П. До питання про релігійну освіту: нормативно-правовий аспект / П. Безруков // Релігійна і світська освіта в Україні: проблема співіснування: матеріали Міжнародної молодіжної літньої школи. – К.: МГО «Молодіжна асоціація релігієзнавців», 2006. – 80 с.

5. Відомості Верховної Ради України. – 1991. (зі змінами і доповненнями 1996 року). – № 34. – С. 454.

6. Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 21. – С. 84.

7. Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – С. 141.

8. Єленський В. Три етики для українських учнів. Як викладатиметься релігія в загальноосвітніх школах [Електроний ресурс] / В. Єленський. – Радіо «Свобода», 13 червня 2006 року. – Режим доступа: http://www.risu.org.ua/ukr/religion.and.society/other_art/article;10603/.

9. Жуковський В. Християнська етика – важливе стратегічне завдання української школи [Текст] / Василь Жуковський // Рівне православне. – 25.11.2006.

10. Здіорук С., Токман В. Питання взаємодії систем освіти [Електроний ресурс] / С. Здіорук, В. Токман. – Відділ гуманітарної політики. – Режим доступа: [niss.gov.ua/monitor/archive 2007; htm. www.niss.gov.ua/monitor/juli/20.htm](http://niss.gov.ua/monitor/archive/2007/juli/20.htm).

11. Маліборський В. Доповідь Голови комітету у справах національностей і релігій при Раді міністрів Криму від 01.01. 2004 р. «Деякі особливості релігійної ситуації в Автономній Республіці Крим» [Електроний ресурс] / Володимир Маліборський. – Режим доступу: www.ciet.org.ua/docs/sbornik/277-286_maliborsky.doc.
12. Міжнародні документи ООН з питань прав людини, К.: УПФ. Вид-во «Право», 1995. – С. 12.
13. Наказ Міністерства освіти і науки України від 26.07.2005 року № 437 «Про вивчення у навчальних закладах факультативних курсів з етики віри та релігієзнавства» [Електроний ресурс] – Режим доступу: // http://www.mon.gov.ua/laws/MON_437.doc.
14. Осадченко Филип, єпископ Полтавський і Кременчуцький, голова Синодального відділу релігійної освіти, катехізації та місіонерства Української Православної Церкви. Освіта і виховання в Україні: від примусового атеїзму до розумної світськості. Доповідь на відкритті II з'їзду Всеукраїнського Православного педагогічного товариства та Міжнародної науково-практичної конференції «Національна система освіти та виховання в Україні: історія, теорія, практика». [Електроний ресурс] / Филип Осадченко. – Місіонерський відділ при Священному синоді української православної церкви – Режим доступу: <http://rokim.org.ua/treelist?dir=60&subdir=75&page=>.
15. Попов Г. Особливості розвитку державно-церковних відносин та релігійно-церковного комплексу в сучасній Україні / Георгій Попов // Релігія і церква в сучасних українських реаліях: матеріали науково-практичної конференції Державного комітету України у справах національностей та релігій, Української Асоціації релігієзнавців та Відділення релігієзнавства ІФ НАН України. – Українське релігієзнавство. – К.: Видавництво «Світ Знань», 2007. – № 44. – С. 6-10.
16. Практика Європейського суду з прав людини. Рішення. Коментарі. – Київ, 1999. – № 2. – С. 15-44.
17. Про підсумки розвитку загальної середньої, дошкільної та позашкільної освіти у 2008/2009 н. р. // Інформаційно-аналітичні матеріали до підсумкової колегії МОН

України від 26 серпня 2009 р. за загальною редакцією Міністра освіти і науки України професора І.О. Вакарчука.

18. Решетніков Ю. Релігійна освіта в Україні / Юрій Решетніков // Релігійна і світська освіта в Україні: проблема співіснування: матеріали Міжнародної молодіжної літньої школи. – К.: МГО «Молодіжна асоціація релігієзнавців», 2006. – 80 с.

19. Сухомлинська О. Школа і церква / Ольга Сухомлинська // Релігійна панорама. – 2008. – № 4 (91). – С. 63-67.

20. Сухомлинська О. Концептуальні засади формування духовності особистості на основі християнських моральних цінностей / Ольга Сухомлинська // Шлях освіти. – 2002 – № 4. – С. 13-19.

21. Яроцький П. Християнське конфесійне різноманіття в Україні: стан і тенденції розвитку / Петро Яроцький // Релігія і церква в сучасних українських реаліях: матеріали науково-практичної конференції Державного комітету України у справах національностей та релігій, Української Асоціації релігієзнавців та Відділення релігієзнавства ІФ НАН України. – Українське релігієзнавство. – К.: Видавництво «Світ Знань», 2007. – № 44. – С. 214-225.

22. Andrault Marc. Vers un nouveau concordat? / Marc Andrault // Archives de sciences sociales des religions. – 2003. – № 123. – Pp. 5-39.

23. Baubérot Jean. Les avatars de la culture laïque / Jean Baubérot // Vingtième siècle. Revue d'histoire. – 1994. – № 44. – Pp. 51-57.

24. Raynal Marie. Education et religion / Marie Raynal // Diversité: ville, école, intégration. – 2005. – №142 – P. 3-4.

